

Studije

Izvorni članak UDK 1(497.5)

doi: [10.21464/f36108](https://doi.org/10.21464/f36108)

Primljeno 11. 10. 2015.

Ljudevit Fran Ježić

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
ljfjezic@gmail.com

O pojmu hrvatske filozofije¹

Sažetak

U članku se snova pokušava rasvijetliti u kojem bi smislu pojam hrvatske filozofije mogao biti sporan, a u kojem je smislu ipak nesporan. On se ne može čisto filozofijski utemeljiti jer je filozofiji nebitno koje je narodnosti ili jezika onaj koji filozofira, a bitno jedino da i kako filozofira. Stoga su pojmovi kao francuska ili njemačka filozofija u jednakoj mjeri sporni kao i hrvatska filozofija. Razinskim razlikovanjem znanstvenoga bavljenja filozofijskom baštinom – usporedivoga s radom antičkih biografa, doksografa, izlagatelja filozofskih nazora (αἰρέσεις) i pisaca povijesti »sljedova, loza« filozofa učitelja i učenika (διδάσκαλ) – s jedne strane, i filozofiranja samoga s druge, našim pojmovima »nacionalnih filozofija« možemo pridati smislenu znanstveno mjesto unutar kulturnopovijesnih studija, kakvi su povijest nacionalnih književnosti ili umjetnosti. A tada, iz vidokruga složene višejezične hrvatske kulture postaje jasnim zašto filozofijska djela naših latinista, kao i novijih filozofskih pisaca na hrvatskome, pripadaju pojmu hrvatske filozofije ili »philosophiae Illyricae«.

Ključne riječi

nacionalna filozofija, hrvatska filozofija, grčka filozofija, njemačka filozofija, hrvatski latinisti, hrvatska kultura, hrvatski jezik, latinski jezik, *lingua Illyrica*

Zanemarujući moguću nesklonost da se uopće govori o ovoj osjetljivoj temi, kao i sve moguće pokušaje da se pokaže u kojem sve smislu ne možemo govoriti o »hrvatskoj filozofiji« (što sve ona nije), neka ovdje bude riječ o jesnoj strani pitanja: u kojem smislu možemo govoriti o »hrvatskoj filozofiji«, tj. odakle potječe ili kamo pripada njen pojam?²

1

U temelju je ovoga rada izlaganje koje je auktor održao na VII. Mediteranskim korijenima filozofije (Split, 4.–6. travnja 2013.). Posebnu zahvalu na poticajima za promišljanje ove teme dugujem svojim profesorima Branku Despotu i Erni Banić-Pajnić.

2

Moglo bi se u vezi s time uputiti na prve radove zbornika *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (gl. ur. Pavo Barišić; Zagreb:

Institut za filozofiju, 2000.), koji kao prvo otvoreno pitanje iznose pitanje značenja »hrvatske filozofije« i smisla proučavanja njene povijesti, a među njima posebno na radove Franje Zenka (»Problem nacionalne filozofije«, str. 23–32), Pave Barišića (»Povijest filozofije između nacionalnoga i regionalnoga značenja«, str. 33–47) i Line Veljaka (»O metodi istraživanja nacionalne filozofijske baštine«, str. 61–68).

Da se ne bismo pogubili u mnoštvu sporova koji su pratili pojam hrvatske filozofije, a koji se nisu uvijek vodili iz čisto filozofijskih pobuda,³ potrebno je odmah na početku uzdići naše pitanje na primjerenu razinu te ga tako *uopćiti* da se razmatra kao pitanje o smislu govorenja o bilo kojoj od tzv. »nacionalnih filozofija« (francuskoj, njemačkoj, talijanskoj, japanskoj itd.) i o bilo kojoj od onih »filozofija« koje ne možemo zapravo zvati »nacionalnima«, iako se često njima postavljaju uz bok, a kakve su (starovjekovna) grčka, (srednjovjekovna) arapska ili (srednjovjekovna i novovjekovna) latinska. Ne samo Hrvatima kao kakvoj neobičnoj iznimci nego svakomu narodu podjednako moglo bi se postaviti pitanje o tome u kojem se smislu može reći da je nešto »njegova« filozofija ili filozofija njegova naroda ili u njegovoj zemlji.

»Odakle filozofija u Hrvatskoj, u Njemačkoj, u Engleskoj, u Grčkoj. Na čudni način govori se, u izvjesnome smislu s pravom, o 'engleskome empirizmu', 'francuskome prosvjetiteljstvu', 'njemačkome idealizmu', no ipak, filozofija očigledno nije filozofija po tome, jer bi bila engleska, francuska ili njemačka.«⁴

Odakle nam pojmovi njemačke ili francuske filozofije, i kojim pravom rabi-mo takve pojmove? Da se je već tradicionalno uhodalo govoriti o njemačkoj i francuskoj filozofiji, stoji kao činjenica, a činjenica je i da se sve više govori o indijskoj, kineskoj i japanskoj filozofiji, kao i o pojedinim filozofijama svih većih ili manjih europskih naroda (i azijskih, pa i afričkih). Takvi pojmovi nailaze na raširenu i plodnu porabu. Pitanje je: kakvim se oni pravom rabe i u kojem se smislu govori o filozofiji pod tim pojmovima?

Rabeći izraze »grčka filozofija«, »njemačka filozofija« ili »hrvatska filozofija«, mi opojmljujemo (pretvaramo u pojmove) tri suda: »(Neka) filozofija je grčka.«, »(Neka) filozofija je njemačka.« i »(Neka) filozofija je hrvatska.«⁵ Pitanje je na temelju čega imamo pravo povezati u takvu sudu pojam predikata (npr. njemački) s pojmom subjekta (filozofija)? Je li moguće da to bude na temelju nekoga čisto unutarfilozofijskoga razloga, razloga iz filozofije same, iliti filozofije odvojene od kulturnopovijesnih studija? Nije nesuvislo sumnjati je li to moguće ili to čak odlučno zaniijekati. U tome smislu trebamo uvijek imati pred očima kao dvojbu, ne samo pitanje kakvo je: »Kojim se pravom govori o nekome kao hrvatskome filozofu, a pogotovo i o kakvoj hrvatskoj filozofiji?«, nego ujedno i ovakvo pitanje: »Kojim bi se pravom filozofijski spisi i filozofi *po filozofiji samoj* uopće smjeli nazivati 'francuskima', 'njemačkima' ili 'engleskima'?«

Štoviše, kad se dvojba ozbiljnije postavi, ne izmiče joj ni pojam »grčke filozofije«. Unatoč starogrčkomu izrazu, pojam »filozofija« mnogima više ne kaže da vuče starogrčko porijeklo jer nemaju klasične naobrazbe. Naprotiv, filozofija sama i nanovo samonikla, ne kazavši nam ništa o svojem mogućem hellēnstvu, njemstvu ili hrvatstvu, uputila bi nas u protivnome pravcu: da nikakva filozofija *kao filozofija* ne može biti ni samo grčka ni samo njemačka ni samo hrvatska, nego da ona kao takva mora moći zaživjeti u svakoj sredini i svakome narodu u kojem se probudi živa potreba za njom, a zato i progovoriti njegovim jezikom.

Iz ovakva slijeda misli proizlazi da pojam »hrvatske filozofije« nije filozofijski pojam, nego je, kao i svi drugi spominjani, *kulturnopovijesni pojam* koji se odnosi na filozofiju kao dio kulturne povijesti. On se zato ne može zasnovati ni na kakvim čisto unutarfilozofijskim razlozima, ali se isto tako nikakvim takvim razlozima ne može ni opovrći potreba za njim. Što se sadržaja pojma tiče, on će se odrediti prema predmetima koji potpadaju pod njegov domet, a koji su to predmeti, odredit će se prema hrvatskoj kulturnoj povijesti.

Ništo od rečenoga ne predstavlja nikakvu novinu, ni kod nas ni kod drugih naroda, nego se to, ako se izriješkom i ne kaže, ipak stalno pretpostavlja. U staroj Grčkoj, kulturu filozofiranja uživo i pisanja filozofijskih djela vjerno je pratila razvijena kultura filozofske biografije, doksografije, prikaza »cjelovitih filozofskih sustava ili nazora« (αἰρέσεις) pa i »sljedova učitelja i učenika u filozofiji« (διαδοχαί), što već predstavlja početak pisanja povijesti filozofije. Takvim su se štivom služili tijekom duge povijesti povratno i sami filozofi,⁶ a i mi se danas njime služimo po potrebi koju ono ispunjava. Najpoznatiji nam je takav pisac Diogen Laertij jer je njegovo djelo izuzetno po tome što je očuvano u cijelosti. Nitko njega ne će nazvati »filozofom«, a ni njegovo vrijedno djelo »filozofijom«. Na samome početku prve knjige njegova djela stoji da »neki kažu da je djelo filozofije [ili bavljenje filozofijom] otpočelo kod barbara«, a među spomenutim »nekima« nalazimo i zaslužna Diogenova prethodnika Sōtiōna, na kojega se inače sâm Diogen ugledao. »One od kojih je filozofija otpočela« predstavljaju kod Perzijanaca Μάγοι (»magi«), kod Babylōnaca i Assyraça Χαλδαῖοι (tzv. »Kaldejci«), kod Indijaca Γυμνοσοφισταί (gymnosofisti, dosl. »nagi sofisti«), a kod Kelta Δρυῖδες ili Σεμνόθεοι (druidi ili »oni kojih su bogovi visoko štovani ili sveti [σεμνοί]«). Diogen se sâm, doduše, ograđuje od takvih tvrdnja jer započinjanje filozofije treba pripisati Hellēnima, od kojih je po Diogenu potekao i sâm »ljudski rod«. Ipak, on se ne žaca porabiti sklop riječi kakav je »filozofija Egipćana« (ἡ τῶν Αἰγυπτίων φιλοσοφία), dakle, po našem izvodu, porabiti (kulturnopovijesni) pojam »egipatske filozofije«.⁷ Slijedeći načelo Sōtiōnova razvrstavanja

3

Takve je naravi bio spor u kojem se je trebalo opravdati da se pojam »hrvatske filozofije« uopće ima rabiti samostalno i neovisno o pojmu »jugoslavenske filozofije« (usp. spomenuti Zenkov rad, str. 24–26, također: Zenko, F., 2007.). Mladim naraštajima koji nisu osobno svjedočili takvim previranjima u drugoj Jugoslaviji, a kojima pripada i pisac ovih redaka, u tome smislu (o oprjeci »hrvatske« i tzv. »naše« [praksisovske] filozofije) mnogo kaže dokumentarno dragocjen zbornik *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti*. On sadrži referate koji su održani na simpoziju 3. i 4. ožujka 1968., a koji su ugledali svjetlo dana nakon svih umjetnih prepreka tek 1992. (ur. Zlatko Posavac; Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1992.). Kontekst i značenje zbornika rječito opisuje njegov uporni priređivač i sâm sudionik simpozija – Zlatko Posavac – u svojem »Uvodu« zvučnoga naslova »Uskraćivanje prava na povijest hrvatske filozofije«. Kad bismo se danas naivno zapitali zašto bi itko onemogućavao da se objave referati ionako poznata i dobro posječena simpozija, Posavac bi nam spremno odgovorio (»Uvod«, str. 20): Ako ni zbog čega drugoga, onda zbog one latinske: *verba volant, scripta manent*.

4

Despot, B., 1996., str. 240.

5

Ako uzmemo da je »grčka filozofija« pleonazam (skovan iz izvanfilozofijskih razloga), kako to izvodi Branko Despot (na nav. mj.), onda nam prvi sud (pleonastički) glasi »(Sva) filozofija je grčka.« ili, zornije rečeno, »*Philo-*

sophia (lat.), *falsafa* (arap.), *philosophie* (fr.), *Philosophie* (njem.), *filozofija* (hrv.) itd. – sve je φιλοσοφία (grč.).« Pretpostavka je pritom da su izrazi i pojmovi kao arap. *ḥikma* (dosl. »mudrost«), njem. *Weltweisheit* (»svjetovna mudrost« nasuprot *Gottesgelahrtheit*, kako je u Ch. Wolffa i wolffovaca, pa i Kanta), hrv. *mudroslovlje* (nasuprot *bogoslovlje*) – ako se, naime, vežu uz filozofiju – sve tek više ili manje (ne)uspjele prevedenice starogrčke riječi i pojma, a pretpostavka je također i da nikako ne iskazuju smisao grčkoga pojma filozofije pojmovi izvan kruga europskih baštinih starogrčke kulture, kakvi su skr. *daršana* (»nazor«, imenica od korijena DRŠ »motriti«, redovna oznaka za indijske misaone sustave – sukladno tomu kako je grč. αἵρεσις [dosl. »izbor«] oznaka za grčke) i skr. *mīmāṃsā* (»želja za spoznajom«, imenica od deziderativa od MAN »misliti, spoznati«, naziv dvaju indijskih brahmanističkih sustava – tvorbenoznačenjski usporediv grč. φιλο-σοφία). Zato bi vrijedilo »Φιλοσοφία je grčka.« i »*Daršana* je indijska.«, ali ne »Kao *daršane* (αἰρέσεις), neke su φιλοσοφίαι indijske.« i »Kao φιλοσοφίαι (αἰρέσεις), neke su *daršane* grčke.«

6

Dovoljno je spomenuti da je u Hegelovim *Predavanjima o povijesti filozofije* nakon Aristotela i Platōna najnavođeniji upravo Diogen Laertij.

7

Egipćani nisu morali filozofirati »po grčki« da bi se mnogi filozofi i tada i kasnije zani-

filozofā po »sljedovima«, »nasljeđima« ili »lozama« (διαδοχαί) »učiteljā i učenikā«, Diogenu je (grčka) filozofija od početka udvostručena jer je imala »dva izvora« (δύο ἀρχαί): od Anaximandra potječe jonska filozofija (Ιωνική), a od Pythagore italaska (Ιταλική); prvi je bio učenik Thala, rodnom Feničanina (po nekim izvorima), a drugi učenik Syrijca Pherekyda. Uvriježenom diobom prema »cjelovitim nazorima« (αἰρέσεις), filozofija se još mnogo izražnije umnogostručuje (Ακαδημαϊκή, Περιπατητική, Κυρηναϊκή, Κυνική, Μεγαρική, Στωϊκή i dr.), no ma kako pritom mnogolikom postala, ipak ostaje filozofijom.⁸

Da je i novijim kulturnopovijesnim pojmovima o (nacionalnim) filozofijama mjesto unutar kulturnopovijesnih studija, svjedoči nam za pojam »hrvatske filozofije« jedan od prekretnih dokumenata u povijesti istraživanja hrvatske filozofije, naime, »Predgovor« prvomu broju *Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (1975.). Njega je u programatskome duhu napisao Vladimir Filipović. Kraj »Predgovora« navodim u cijelosti:

»Prilozi' će – kako rekosmo – ostvarivati svoj zamišljeni lik i biti opravdanje svoga izlaženja budu li popunjavali onu golemu prazninu koja se pokazuje kad usporedimo područje naše povijesti književnosti ili naše povijesti umjetnosti, koja su više od jednog stoljeća kontinuirano predmet svestranih znanstvenih istraživanja. Povijesno filozofska istraživanja naše značajne baštine na ovom integralnom dijelu kulturnog života ostala su do danas gotovo posve zanemarena, pa neka to bude početak u ostvarivanju te velike zadaće koju su mnogi narodi i s mnogo manjim imanjem već odavno ostvarili i tako su u svijetu sebe sa svojim prilogom predstavili. Mi pred tom neostvarenom zadaćom tek stojimo! Ovi prilozi neka budu uvod u to značajno i neistraženo područje našega kulturnog življenja.«⁹

Premda navod govori i sâm za sebe, recimo i izrijeком što on znači. Hrvatska se je filozofija trebala istraživati po uzoru na istraživanja filozofskih baština u drugih naroda te, što je još značajnije, po uzoru na istraživanja povijesti naše književnosti ili umjetnosti.¹⁰ Ona je tu razumljena kao zapostavljen, a neizostavan dio našega »kulturnog življenja«, kao onaj dio koji, za razliku od povijesti književnosti ili umjetnosti, još ne prate primjerena »znanstvena istraživanja«. Filipovićeva »povijesno filozofska istraživanja« kulturnopovijesna su istraživanja *posebne povijesne znanosti o filozofiji* i zato, pogotovo u svojoj dugoj i mukotrpnj prvoj fazi, usporediva s antičkim biografsko-dok-sografsko-»hereziografsko«-»diadohografskim« radom, ma kako se današnji pristup razlikovao od ondašnjega.

Što se sve ili tko se sve obuhvaća pod pojmom hrvatske filozofije, određujemo po hrvatskoj kulturnoj povijesti, no ne izdvojeno, nego sagledano u sklopu opće kulturne povijesti. Zato nije mjerodavno kakvu kulturu posjeduje današnji prosječni Hrvat, a ni služi li se klasičnim i drugim jezicima ili samo hrvatskim, a možda pod pritiskom sve više (zapravo) engleskim, nego mjeru daje odgovor na pitanje kakvi su kulturni i duhovni korijeni hrvatskoga naroda (kao kulturne zajednice) uopće i hrvatskoga književnoga jezika napose. Već se u našim školama uči da je hrvatska srednjovjekovna kultura *tropismena i višjezična*, ali što to za nas znači, i kako zatim to znanje treba primijeniti na pitanje o »hrvatskoj filozofiji«, rijetko komu i dođe do pune svijesti. Svijest o tome u drugačijem je kontekstu jasno pokazao Ante Pažanin u radu iz 1994. pristupivši »povijesti hrvatske filozofije« od »središnjeg pitanja povijesti hrvatske kulture«. Tada je istaknuo »od filoloških i povijesnih radova« upravo »djela Radoslava Katičića *Uz početke hrvatskih početaka* iz 1993. i *Na ishodištu. Književnost u hrvatskim zemljama od 7. do 12. stoljeća* iz 1994. godine.« Da nadopuni Katičićevu opću kulturnu sliku »početaka hrvatskih početaka« udjelom koji u njoj napose ima filozofija, Pažanin se je pozvao na poznati i

poticajni tekst našega zaslužnoga polihistora Krune Krstića, na tekst koji je pročitao na hrabrome simpoziju *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti* 3. ožujka 1968., naime, »Počeci filozofije u Hrvatskoj«.¹¹ Treba posebno upozoriti i na obuhvatna sintetička djela Radoslava Katičića o hrvatskoj kulturi i hrvatskome jeziku, objavljena nakon 1994., osobito na *Litterarum studia* i *Hrvatski jezik*.¹²

Kako se iz njegovih radova zorno vidi, hrvatska je »duhovna etnogeneza« već u svojoj osnovi ili jezgri dvojezična.¹³

- 1) latinska, sa svojom manje ili više uzornom pismenošću *neprekinutom od kasne antike*,
- 2) staroslovjenska, po baštini slavenskih apostola, svetih Kyrilla i Methodija.

Naša dvojezičnost zorni je kulturni odraz toga što smo nastanjivali granično područje između nasljednikā latinskoga Zapadnoga rimskoga carstva (Fra-

li za to što Egipćani imaju reći o temama koje su središnje u filozofiji. Dovoljno je, zornosti radi, spomenuti ove postavke Egipćana s Diogenova popisa: da je počelo ili iskon (ἀρχή) tvar (ὕλη), a iz nje da nastaju četiri česti svijeta (zemlja, voda, uzduh i vatra), kao i životinje; da je svijet (κόσμος) postao, propadljiv i kuglolik; da su bogovi Sunce i Mjesec (kao kod Platóna, no ovdje pod egipatskim imenima Osiris i Isida); da duša ne propada s tijelom, nego da se seli (kao kod phythagorovaca ili Empedoklea); da su sami otkrili aritmetiku, geometriju i astronomiju.

8

V. Diogenes Laertius, 2008., 1.1, 1.3, 1.10 i 1.14. O značenju hellenističke grčke predaje za filozofiju prije Platóna i Aristotela te za filozofiju poslije njih, što je oboje danas tek fragmentarno očuvano, a također o ulozi biografije (od Aristoxena nadalje) i doksografije (od Theophrasta nadalje), pisao je Mislav Ježić povodom prijevoda Dielsovih *Predsokratika* na hrvatski – v. Ježić, M., 1989., str. 125–130.

9

Filipović, V., 1975.A, str. 9.

10

Pavo Barišić (2000.) ističe da smo oduvijek (od Markovičeva nastupnoga rektorskoga govora iz 1881.) pristupali povijesti hrvatske filozofije prateći »odgovarajuće trendove u europskoj filozofiji« i zato, ako je npr. kod Filipovića program još uvijek u skladu s pristupom povijesti filozofije »na nacionalnoj osnovi« po uzoru na jednu fazu brojnih izdanjā ugledna Ueberwegova *Nacrta povijesti filozofije*, onda nama danas »valja prihvatiti ono što pokazuje smjer suvremenih istraživanja – od nacionaliziranja prema regionaliziranju. U tom rasponu zacijelo bi valjalo iz obzora pojedinih regionalnih kulturnih i filozofskih krugova pristupiti povijesti hrvatske filozofije, nastojeći da se omogući svakom filozofijskom sustavu razumijevanje u punoj ovisnosti o konkretnim pretpostavkama nje-

govia stvaratelja i o povijesnim uvjetima određenoga doba.« (str. 45–46). Uvažavajući sve to, ipak se ne trebamo povoditi za tim kako stranci obrađuju hrvatske filozofe, naime, na način koji Pavo Barišić (na nav. mj.) lijepo osvjetljuje, da se npr. Hermann Dalmatinac obrađuje (samo) »u okviru chartresovskoga filozofskoga kruga«, Jan Panonac (samo) kao »jedan od stožernih začetaka ugarske filozofije«, većina naših renesansnih filozofa (npr. Frane Petriš, Juraj Dubrovčanin ili Dragišić) (samo) kao »dio talijanske filozofske pozornice«, Vlačić i Skalić (samo) »u njemačkoj tradiciji«, Križanić (samo) kao »jedna od značajnijih odrednica« »povijesti ruske filozofske misli«, a Bošković (samo) kod Engleza, francuskih prosvjetitelja ili Talijana. Ne samo da za dotične strance nitko od navedenih nije isključivo »hrvatski filozof« nego za njih oni uopće nisu hrvatski filozofi. Zato su – već po potrebi – raspodijeljeni među talijanske, njemačke, francuske i dr. filozofe.

11

Pažanin, A., 1994., str. 343–347.

12

Dva djela prije svega vrijedi imati na umu: opsežna i navodima tekstova upravo rizničarski potkrijepljena *Litterarum studia: književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja* (1998.; ²2007.) te *Hrvatski jezik* (2013.) – djelo monografski posvećeno korijenima, početcima i postupnoj standardizaciji hrvatskoga književnoga jezika od najstarijega doba (»starocrkvenoslovjenskoga«), preko niza stoljeća (»slovinskoga« ili »ilirickoga«), do dana današnjega (»hrvatskoga«), i koje je usmjereno na šire čitateljstvo, a ne samo na kroatiste i slaviste po struci. Kraći se Katičićev prikaz *Jezik i pismenost* može naći i u prvome svesku Akademijine edicije *Hrvatska i Europa* (1997.), str. 339–369.

13

Pri tome se izdvajaju, što je razumljivo, dobro posvjedočeni pismeni jezici hrvatskoga naroda i zemlje, dok se odmišlja od svih ostalih i

načko carstvo i papinski Rim) i grčkoga Istočnoga rimskoga carstva (Byzantij). Najstariji je pisani književni jezik Hrvata latinski. Dapače, spomenici na kojima su knezovi i kraljevi hrvatske narodne loze dali upisati svoja imena pisani su latinskim jer je latinska (ili zapadna) bila crkva u kojoj su se pokrštili, kao što se i njihov narod pokrštavao poglavito iz Akvileje i djelovanjem Franaka. Zato je latinski bio prvi jezik pismenosti ne samo starosjedilačkoga predslavenskoga romanskoga življa dalmatinskih gradova nego i svećenstva i plemstva pridošloga slavenskoga življa koje je, postupno se pokrštavajući, usporedno preobražavalo u kršćansko ruho svoje dotadašnje bogato bespismeno (usmenoknjiževno) pretkršćansko sveto pjesništvo.¹⁴ Ipak, budući da je latinski bio onako slabo razumljiv širem slavenskomu življu 8. i 9. stoljeća, kao što je bio germanskomu 4. i 5. stoljeća (Goti, Langobardi, Burgundi, Vandali), prvima je bilo onako dragocjeno da su sveti Kyrill i Methodij uveli staroslovjenski jezik pisan glagoljicom u crkvenu porabu, kako je svojedobno bilo drugima da je Wulfila uveo gotsko pismo i na njem preveo Bibliju na gotski. Znakovito je da je oboje bilo, svako u svoje doba, dar s grčkoga Istoka. Tako su slavenski crkveni književni jezik zasnovali sveti Kyrill i Methodij na južnoslavenskome govoru iz okolice Soluna jer je to kraj odakle su potekli i u kojem je zbog doseljenih Slavena simbiotički zaživjela grčko-slavenska dvojezičnost. Zbog visoke jezične srodnosti i shodne uzajamne razumljivosti slavenskih govora u svim krajevima nastanjenim Slavenima, staroslovjenski su jezik lako razumijevali i Slaveni našega kraja. Dapače, trebamo reći da se upravo na njem kao osnovici razvio i sâm *hrvatski književni jezik sa svojim trima narječnim stilizacijama* (najstarijom čakavskom, mlađom štokavskom i najmlađom kajkavskom). Osvijetliti kako je pritom »slovenski« (»sloven-ski« ili »slovjenski« – kako su naši stari stoljećima zvali naš književni jezik) prolazio tek postupne i blage prijelaze, naime, sa staroslovjenskih tekstova na tekstove hrvatske redakcije staroslovjenskoga, te s potonjih na hrvatske tekstove sve više oslobođene staroslovjenizama i sve više usklađene s narodnim govorom – to, dakle, osvjetliti dao si je truda akademik Katičić, ne bi li time Hrvatima probudio svijest, doduše satiranu, ali u dubini živu, o kulturnome porijeklu i tronarječnome jedinstvu vlastitoga književnoga jezika.¹⁵ Pritom mu je osobito stalo da se usprkos suprotnim naporima jezikoslovne škole hrvatskih vukovaca zapazi i dobro upamti da

»... u Hrvata nikoji dijalekt [tj. istočnohercegovački, kako neki kažu, ili »novoštokavska osnova«], kako se šire znade reći; op. Lj. F. J.] nije podignut na položaj književnoga i na kraju standardnoga jezika. Dijalekti su samo služili kao predlošci i modeli za različite stilizacije književnoga jezika sve do njegova standardnog oblika. A sam književni jezik ćirilometodski je, slovinski.«¹⁶

Ma kako bi nam se na prvi pogled moglo učiniti značajnim da su Hrvati po grčkome Istoku naslijedili i takvu porabu grčkoga jezika u liturgiji koja se u Zadru kao središtu byzantijske Dalmacije održala naročito dugo – barem do kraja 12. stoljeća,¹⁷ ipak nam je za filozofiju još značajnije da je grčki Istok slavenskim narodima podario dva kulturna Grka za slavenske apostole, a po njima zasnovao staru i visoko kultiviranu tradiciju prevođenja grčkih tekstova i filozofijskih i teoloških pojmova – neposredno na staroslovjenski jezik, posredno na slavenske jezike uopće. O tome je upućeno, temeljito i poticajno pisao, stoga nas i nemalo zadužio, naš rusist Anto Knežević.¹⁸ Zahvaljujući ovoj bogatoj i dragocjenoj baštini, slavenski jezici ćirilometodske tradicije nisu morali biti ovisni o latinskome posredništvu i njegovu preuzimanju i jezičnome utjelovljenju starogrčke kulturne baštine uopće i filozofijske misli napose – kao što je to bio slučaj s romanskim pa i romaniziranim germanskim

jezicima – nego su se oni, doduše, mogli po potrebi i želji obogaćivati latinskim, ali su očuvali i vlastitu tradiciju izravnoga prevođenja s grčkoga. Zahvaljujući pak spomenutomu srednjoeuropsko-mediteranskomu položaju hrvatskoga naroda, hrvatski se jezik u opisanome pogledu posebno ističe među slavenskim jezicima. Glagoljaška se je tradicija u nas ukorijenila krajem 9. stoljeća kada su iz kneževine Moravske ovamo došli prognani Methodijevi učenici, a očuvala se je zajedno s glagoljicom (i kasnije ćirilicom) ustrajno uz latinicu, neprekinuto kao nigdje drugdje, zahvaljujući naporima crkvenih djelatnika i slavista u 19. stoljeću, sve do danas. Jednako tako, ako ne i izraženije, a svakako svestranije, njegovala se je u nas latinistička tradicija. Tu je ona bila multifunkcionalno živa (vitalna) dulje nego igdje drugdje u Europi – sve do sredine 19. stoljeća.¹⁹ Nerijetko su isti naši pisci pisali djela kako na

starijih jezika koji su utjecali ili mogli utjecati na naš dotadašnji jezik usmene književnosti, a kojih nam je udio i utjecaj na hrvatski, odnosno njegove jezičnogenetske preteke (praslavenski, baltoslavenski, indoeuropski) ugl. nedokučiv ili tek donekle odgonetljiv. Tragovima se u jeziku ipak nešto o tome može znati pa se treba i osvjestiti, npr. da stare posuđenice svjedoče i kazuju o *pretpovijesnim kulturnim dodirima* s drugim (ugl. nomadskim) narodima, tj. njihovim jezicima: 1) indoeuropskima (napose iranskima [Skythā, Sarmatā i Alanā], keltskima i germanskima [poseb. gotskim], pa čak i »temematskim« [jezikom valjda pricrnomorskih Kimerijaca]) te 2) neindoeuropskima (avarskim te turkijskima [poseb. bugarskim]). V. Matasović, R., 2008., str. 47–55.

14

I danas možemo dobiti uvid u to starodrevno hijerarso pjesništvo, koje je usporedivo i srodno s pjesništvom Rgvede, i to u njegovu ne beznačajnu dijelu, unatoč tomu što se nije zapisivalo. Zasluga je to strogih filoloških istraživanja te poredbenoga indoeuropskoga jezikoslovlja i mitologije. To je pjesništvo kod nas djelomice i do dana današnjega očuvano u narodnim pjesmama i pretkršćanskim svetim mjestima obilježenima posebnim toponimima, kako nam lijepo pokazuju dragocjena Katičićeva djela: *Božanski boj* (Zagreb, Mošćenička Draga: Ibis grafika, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora, 2008.), *Zeleni lug* (Zagreb, Mošćenička Draga: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskog sabora, 2010.), *Gazdarica na vratima* (Zagreb, Mošćenička Draga: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskog sabora, 2011.) i *Vilinska vrata* (Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska, 2014.).

15

Usp. Katičić, R., 2013., str. 73: »Izgradnja i razvoj ćirilometodskog slovinskog jezika kako je tekao u Hrvata, a to će, kako je objašnjeno, reći hrvatskoga književnog jezika, tekao je postupno i kontinuirano, polako se slijegao i kristalizirao u jezik dominantno narodan i domaći, čvrsto prislonjen na žive hrvatske govore, isprva čakavske, a onda, sve susljed-

no i bez loma, i na štokavske i na kajkavske. Taj razvoj nam se, kada naučimo odčitavati ga iz tekstova što su došli do nas, pokazuje kao raznolika dijalekatska stilizacija zajedničkoga poklada tekstova koji su se redigirali tako da se prilagode komunikacijskim okruženjima u koja su dolazili i kojima su služili. Najizrazitiji primjeri takvih tekstova jesu liturgijska svetopisamska čitanja u lecionarima i crkvene pjesme kao izraz pučke pobožnosti. Iz toga sklopa djelovao je njegov književnojezični izraz na svako pismeno izražavanje, pa i na ono neposredno pragmatički motivirano kakve su isprave i zapisi, što stoje izvan kontinuirane tekstovne predaje. Tako su tomu književnom jeziku rječnik, frazeologija i stilistika davale jedinstvo i cjelovitost koja je obuhvaćala i ujedinjivala onu dijalekatsku raznolikost što je nastajala prilagodbom različitim govornim sredinama. Nije stoga samo razvoj tekao kontinuirano, nego nije bilo niti ozbiljnije prostorne razuđenosti. [...] Hrvatski književni jezik nikada nije ni bio ugrožen crkvenoslavensko-hrvatskom diglosijom jer se crkvenoslavenski hrvatske redakcije izvan liturgijske porabe već od početka bio posve otvorio hrvatskomu narodnom govoru, a s vremenom je taj sve više prodirao i u redakcije liturgičkih tekstova.«

16

Katičić, R., 2013., str. 257.

17

Katičić, R., 1998., str. 239.

18

Knežević, A., 1988.; 1991..

19

»Mrtvi« latinski (D'Alembert) u nas je bio veoma dugo književno veoma živ, štoviše, drugi materinski jezik hrvatske književnosti. Dojmljivo je kako se je kasnoeuropski latinizam njegovao na najvišoj razini i u Dubrovniku i Zagrebu, nerijetko u vezi s međunarodnim krugovima, npr. u Rimu samome i u tamošnjim akademijama. Tako su nas proslavili (proširenim) prepjevima Homērovih epova na latinski još kasnih 1776. Rajmund Kunić (*Iliada*) i 1777. Brno Džamanjić (*Odyseja*),

latinskome tako i na hrvatskome – sjetimo se samo *Davidijade* (*Davidias*) i *Judite* »otca hrvatske književnosti«, koji je zato, kao i mnogi drugi Europljani, posjedovao i narodnu (hrvatsku) i latinsku inačicu svojega imena, a potpisivao se na svako djelo primjereno jeziku kojim ga je napisao (odatle latinski *Marcus Marulus* [ili *de Marulis*] *Spalatensis*). Kao drugi opće poznati primjer može se spomenuti Andrija Kačić Miošić i njegovi *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756.) s jedne strane i *Elementa peripatethica* (skotistička logika) (1752.) s druge.

Vratimo li se na ovome mjestu na domet pojma »hrvatska filozofija«, kako ga određuje hrvatska kulturna povijest uopće, a naša književnost i njen jezik napose, možemo reći i – što je mnogo teže – trajno i s razumijevanjem osvijestiti da se hrvatska filozofija treba razumijevati pod istim okolnostima kao hrvatska književnost. To znači da jednako kao što se hrvatska književnost ne može ni pravo obuhvatiti ni razumjeti bez svojega ni malena ni beznačajna latinističkoga dijela, tako se hrvatska filozofija ne može pravo pojmiti bez filozofijskih djela naših latinista. To nam postaje tim zornije ako si predočimo da su Hrvati tijekom europske povijesti sudjelovali u svim općeeuropskim umjetničkim i kulturnim pokretima (od predromanike do avangarde itd.), a da unatoč tomu – ako izuzmemo latiniste! – nemamo nijednoga hrvatskoga filozofa (tj. predmet na koji bismo mogli primijeniti pojam »hrvatska filozofija«) sve do duboko u 19. stoljeće, zapravo, postavljeno još strože, sve do institucionaliziranja »filosofijske radnje hrvatskoga naroda« (Franjo pl. Marković) u Mudroslovnome fakultetu, a to znači do ustanovljenja modernoga Sveučilišta u Zagrebu 1874. s trima fakultetima: Mudroslovnim, Bogoslovnim i Pravnim fakultetom.

Na svoj način takvu mogućemu reduciranju hrvatske filozofije samo na djela na hrvatskome opire se već prvi profesor filozofije na zagrebačkome Mudroslovnome fakultetu Franjo pl. Marković u svojem čuvenome nastupnome rektorskome govoru *Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.* (1881.). Na njegovu početku Marković kaže:

»... nakan sam prikazati u kratkoj crti *filosofijske* radnike sinove naše domovine u prošla četiri vieka od 15. do 18., i iztaknuti one pobude, koje nam današnjikom njihov rad podaje«,

a na kraju zaokružuje poredbom s književnošću:

»Kako su stari dalmatinski poglavito dubrovački hrvatski pisci, kad su ovdje kod nas prije četrdesetak godina iz zaboravi iznašani na sviet, pobudjivali razvitak naše nove književnosti u obće, tako mogu poslužiti oni stari prekovelebitski filosofi za razvitak naše nove radnje u *filosofijskih* naukah.«

Upadljivo je da je Marković bio posve svjestan da naši filozofi latinskoga izraza predstavljaju sve filozofijsko življenje naše kulturne sredine od srednjega vijeka do njegova doba, i da se zato *od svih djela u nas* jedino na njihova može pripojiti »naš iznova započeti rad«. ²⁰

Da bismo umjeli to pravo razumjeti, a onda i prihvatiti, morali bismo moći izaći na kraj s time što su latinisti uopće, a onda hrvatski latinisti napose. Naime, latinisti kao latinisti jednako su malo Talijani ili pripadnici kojega drugoga naroda kao što su malo stari Rimljani, i zato valja reći da su oni pripadnici kulture latinske Europe iliti latinskoeuropske kulture, a kao takvi da su uvijek nadilazili granice zasebnih naroda. Ako ima Hrvata koji – u kulturnopovijesnome smislu – pripadaju *latinsko-europskoj filozofiji*, a ima ih, i to obilato, onda je to još jedna potvrda da Hrvati povijesno pripadaju latinskomu, tj. zapadnoeuropskomu kulturnomu krugu. Da su latinskoeuropskoj filozofiji neki latinisti mogli pripadati *kao Hrvati*, a drugi kao npr. Nijemci ili Talijani, zorno

je kada se pogledaju primjeri. Kao što latinskoeuropskoj filozofiji po svojem djelu *Summa theologiae* pripada Thoma Aquinski kao Talijan, po svojem djelu *Coincidentia oppositorum* Nikola Cusanski kao Nijemac, po svojoj raspravi *Utopia* (1506.) Thomas More kao Englez ili po svojem temeljcu *Principia philosophiae* (1644.) René DesCartes kao Francuz, tako joj pripada i Frane Petriš po svojoj *Nova de universis philosophia* (1595.) kao Hrvat.²¹ Ono što

zbog kojega je pothvata Dubrovčanina Kunica u svojem *Eulogiju* međunarodno ugledni i umreženi zagrebački latinist Baričević (†1806.) znamenito nazvao: *Homerus Latinus, Patriae suae splendor, Illyricae nationis delictum!*, čemu se danas može dodati da je Kunić ostvario »vjerojatno najbolji latinski prijevod *Ilijade* od svih opstojećih« (Vratović, V., 2003., str. 570). Slavno je i Dubrovčanin Benedikt Stay kao »drugi Lucretij« u heksametrima opjevao 1744. DesCartesovu filozofiju (*Philosophiae versibus traditae libri VII*), a 1755.–1792. Newtonovu filozofiju (*Philosophiae recentioris versibus traditae libri X*), koju je k tomu filozofijskim bilješkama i dodatcima (*Supplementa*) opremio sâm Bošković. U doba kada drugdje latinski uzmiče pred narodnima jezicima te zamire, on u nas cvjeta. Činilo bi se kasnim već i to da je Matija Petar Katančić, naš klasicist iz Valpova, objavio zbirku svojih latinskih i hrvatskih pjesama *Fructus auctumnales* u Zagrebu 1791. (21794.), no on se još 1817. spremio u Budimu objaviti i »prvu hrvatsku estetiku« – raspravu o hrvatskome pjesništvu s hrvatskim prevedenicama svih pojmova poetike – očuvanu u rukopisu (*De poesi Illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*). Suvremeni hrvatski odgovori na njemačke pojave Kanta i pokantovskoga idealizma također su na latinskome, npr. Horvathova *Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani* *Kritik der reinen Vernunft* (1797.) i Čučićeva pozitivno nastrojena *Philosophia critica elaborata* (1815.) (Zenko, F., 1984., str. 161 i d.). Živa poraba latinskoga toliko je zakoračila u hrvatski narodni preporod da su čak središnjih godina (1830.–1836.) prigodnice pjevane kako hrvatski tako i latinski (npr. Pavao Štoos), a latinski su pisane i dvije od četiriju glavnih preporodnih programatskih knjižica: 1) Kuševićeva *De municipalibus iuribus et statutis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (1830.), koja po povijesnom državnom pravu brani zasebnost Trojedne kraljevine od Mađarske i latinski kao jezik njenih javnih poslova, i 2) Derkosova *Genius patriae super dormientibus suis filiis* (1832.), koja umjesto porabe »podnarječja« zagovara »jedan [hrvatski] jezik, ne pučki, nego učeni, književni, kojim će učeni ljudi čitati i pisati znanosti i umjetnosti« (Ježić, S., 1944., str. 89, 57 i 168; Martinović, I., 2009., str. 285). U našem saboru uporno se je zborilo na latinskome – do Kukuljevićeva govora 1843. isključivo, a do 1847. redovito, i to posebno zato da se odbiju presezanja mađarskoga, ali i njemačkoga – po čem je hrvatski »*zadnji narod u Evropi, što se*

još služio latinskim jezikom u zakonodavstvu i saborskim razpravama« (Ježić, S., 1944., str. 83). Ipak, ni tu mu poraba nije zastala jer je »latinski u književnosti i jezikoslovlju opstao nakon 1847. godine, duže nego u politici i znanosti – kao jezik stvaralaštva sve do Vlaha Getaldića [koji 1865. objavljuje u Veneciji *Osmanides*, svoj prepjev Gundulićeva *Osmana*] i njegova dubrovačkoga kruga s jedne strane, a kao jezični uzor književnomu jeziku opstao je u ustroju hrvatske rečenice u okviru zamisli i ostvarenja zagrebačke filološke škole i njezina utemeljitelja Adolfa Vebera Tkalcjevića s druge.« (Martinović, I., 2009., str. 301).

20

Nav. prema pretisku: Marković, F., 1975., str. 257, 273 i 258.

21

Za latinsko ime *Franciscus Patricius* bolje bi bilo hrvatski govoriti i pisati *Frane Petriš* nego *Frane Petrić* jer je teško ne složiti se sa Žarkom Dadićem da bi drugi oblik trebalo »ukloniti iz uporabe [...] jer taj oblik nije nijednim dokazom potvrđen«. Oblik *Petriš* rabio se je, doduše neobrazloženo, ali dosljedno, već u prvim i mjerodavnim hrvatskim prikazima – tako u spomenutom nastupnome rektorskome govoru Franje pl. Markovića i u *Povijesti filozofije* Alberta Bazale. Nakon što je Stanko Hondl u Dominisovu djelu *Euripis seu de fluxu et refluxu maris* (Rim, 1624.) uočio mjesto koje otpočinje riječima: »Noster tamen Dalmata Franciscus Petrisseovich, seu de Petris, seu Patricius«, oblik *Petriš* dobio je i znanstvene osnove pa je npr. Kruno Krstić za sva izdanja Leksikografskoga zavoda – dok je odolijevao pritiscima – pisao *Petrišević*. Da je prezime obitelji našega novoplatoničara moralo glasiti *Petriš*, nedvojbeno je po dokumentima utvrdio Šime Jurić, a otkriće podastro na međunarodnome simpoziju posvećenome »Frani Petriću«, koji je 1979. na Cresu organizirao Institut za filozofiju. U tekstu mu stoji: »najstariji oblik imena bio je Petriša ili Petriš, što je česta i karakteristična slavenska izvedenica od imena Petar [...]. Oblik Petriš postao je kasnije patronimik [...]. Da je izgovor imena bio Petriš nedvojbeno dokazuju suvremene latinske i talijanske grafije [...], zatim glagoljski tekstovi u sačuvanim belskim maticama, pa imena cijelog niza vrbničkih notara Petriša, ogranka creskih Petriša. U glagoljskim se tekstovima glas *š* mogao izraziti posebnim slovom, i u navedenim spomenicima to se ime piše gotovo isključivo Petriš.

bi nam pritom najmanje smjelo mutiti pojmove, to je da se imena i granice tadašnjih zemalja ne poklapaju s imenima i granicama današnjih država. Narodi kao njemački, talijanski, poljski ili hrvatski mogli su biti podijeljeni po mnogim zemljama, a da njihovi pripadnici ipak samosvjesno i osjećajem ostanu između sebe posebno povezani, da ne kažemo u političkoj razjedinjenosti duhovno sjedinjeni. Tako je Frane Petriš mogao ostati Hrvatom ili, možda dobu primjerenije izraženo, creskim »Slovincem«, iako se je i rodio na Cresu pod mletačkom vlašću i cijeloga se je života potpisivao latinskom i talijanskom inačicom svojega imena na filozofska djela pisana latinski i gdjekada (djela poetička i praktička) talijanski. Njegova je samosvjesna pripadnost Hrvatima ili *nationi Illyricae* jasno potvrđena time što je još pred kraj života (1596.) ušao u Bratovštvinu sv. Jeronima u Rimu, a što kao Talijan ne samo da bi teško poželio, nego to ne bi ni mogao jer su njeni članovi morali potjecati iz ilirske zemlje²² i umjeti hrvatski jezik.

Dok bi hrvatske latiniste oznaka »latinskoeuropskih filozofa« svrstavala po njihovoj porabi latinskoga jezika, a ona »hrvatskih filozofa« po njihovu podrijetlu ili narodnosti, dotle bi u mnogim slučajevima primjereno bilo da se po studiju i mjestu rada, pa i odjeku na koji su naišli, oni uvrste u više nego jednu »nacionalnu filozofiju«. Da se Hermann Dalmatinac ne bi ni »predao« ni »oteo« francuskoj filozofiji, Petriš talijanskoj (Francesco Patrizi da Cherso), a Vlačić njemačkoj (Matthias Flacius Illyricus)²³ – jer svaki jest vezan i uz pripadna središta izvan Hrvatske te je za njih važan – moglo bi se dopustiti da oni pripadaju *filozofijama dvaju naroda*, i to *kao Hrvati*. Pritom bismo trebali izoštriti pogled da naučimo uočavati da po tome hrvatski latinisti nisu nikakva iznimka, nego da i mnoge druge jedino pravo ili potpuno opisuje dvojna ili složenija pripadnost. Vjerojatno je najpoznatiji i najzorniji primjer Leibniz. On je možda mjerilom roda *njemački filozof* (što je još ublaženo time što je slavenskoga podrijetla),²⁴ no mjerilom jezika na kojima zapravo piše i objavljuje *francuski filozof* i uopće *latinskoeuropski*. Da se njegov slučaj opiše, treba navesti barem trojnu pripadnost, a barem dvojnu, primjerice, za Geulincxa, Reida ili Hemsterhuisa.²⁵

No da bismo dospjeli do takva u početku složena i zahtjevnja, no dugotrajno zahvalna stava, potrebno nam je okaniti se nacionalne romantike po kojoj bi nužno ili makar pravilno bilo da narod ima, bilo neku jedinstveno svoju filozofiju, bilo neki jezik jedinstveno zajednički upravo njegovu pjesništvu i njegovoj filozofiji, na koncu možda i njegovoj vjeri i njegovoj znanosti. Pritom nam pojmove ne treba pomutiti ni ugledna misao njemačke romantike, npr. Wilhelma von Humboldt ili znatno kasnijega Martina Heideggera koji se na tu tradiciju nadovezuje. U višejezičnim i višenarodnim, a naročito u multikulturalnim i multikonfesionalnim sredinama prilike su po naravi stvari redovno zamršenije, premda nisu nužno lišene dubljega sklada, što je onda i dodatan razlog zbog kojega se u njih može na osobit način javiti potreba za filozofijskom raspravom.

Takva je bila sredina već dobroga dijela grčke filozofije. Naime, kako opravdano u svojoj diobi ističe i naša prva, na narodnost osjetljiva povijest filozofije, naime Bazalina, grčka filozofija imala je »narodno obilježje« do Aristotelova doba, a od Aleksandrovih osvajanja »narodna se grčka kultura proširuje do općene kulture svjetske; to je doba filozofije helenističko-rimske«.²⁶ U to doba niti hellēnističku kulturu uopće niti grčku filozofiju napose ne sačinjavaju samo Hellēni, nego i dotadašnji »barbari«, primjerice, Syrijci kao Porphyrij ili Iamblikh.²⁷ Rasadišta filozofije nisu više bila samo na grčkome kraju Sredozemlja, pa je Plōtin, primjerice, predavao u Rimu.

Takva je sredina bila ne samo ona sanskrske, latinske ili arapske filozofijske pismenosti²⁸ nego dobrim dijelom i ona u kojoj je živjela »njemačka filozofija«. Zbog toga su čak i u njene glavne tokove ušli mnogi koji nisu »čistokrvni Nijemci«, bilo zato što su porijeklom bili stranci ili zato što su se povrh toga i osjećali strancima. Dovoljno je prisjetiti se bjeloruskoga Židova Salomona Maimona, Edmunda Husserla, po rođenju moravskoga Židova, preobraćena na protestantizam, Nietzscheova ponosa na svoje poljsko plemićko podrijetlo.²⁹

[...] dokazom je, također, mlađa izvedenica Petrišević, u kojem se obliku to ime poslije javlja. « Zbog takvih se razloga najistaknutiji redoviti skup Hrvatskoga filozofskoga društva prvih šest godina i zvao *Dani Frane Petriša*, a onda je 1998. preimenovan »na poticaj nekih kolega iz Instituta za filozofiju« u *Dani Frane Petrića*. O tome, kao i o starim (političkim) razlozima za oblik *Petrić*, v. Dadić, Ž., 2010., str. 78, 70, 75, 76.

22

Članovi Kaptola uz Bratovštvinu sv. Jeronima (jedinoga nacionalnoga Kaptola u Rimu) mogli su po odredbi pape Sixta V. (možda porijeklom Hrvata iz Krušćice u Boki Kotorskoj, odakle bi onda prezime Peretti njegovima pripalo kao talijanizirani etnik) biti samo oni koji potječu iz Ilirske zemlje i koji umiju hrvatski. Ilirska zemlja pritom obuhvaća Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju i Bosnu. V. Brozović, D., 2003., str. 433 <http://www.sveti-jeronim.org/hrvatske-ustanove-sv-jeronima-u-rimu/>.

23

Zbog *Clavis Scripturae sacrae* (1567.) kasnija filozofijska hermeneutika prepoznaje u Vlačiću kao »utemeljitelju protestantske hermeneutike« svojega značajnoga preteču (Dilthey i Gadamer izričito; usp. Gadamer, H.-G., 1986., str. 277–288, 296–297 i dr.; Filipović, V., 1975.B).

24

Već Guhrauer (1846. I. 4.) piše da ime Leibnitz ili Leubnütz vjerojatno upućuje na slavenske izvore porodice, i da je Leibnitze viteškoga staleža u srednjem vijeku odjenulo visokim duhovnim i svjetovnim častima.

25

Arnold Geulincx (1624.–1669.) Flamanac je iz Antwerpena i poznati cartesijevac (»okazionalist«) koji je, usporedivo s većinom hrvatskih latinista, sva svoja djela izvorno pisao na latinskome. Thomas Reid (1710.–1796.) škotski je prosvjetitelj i začetnik utjecajne »škotske filozofije zdravoga razuma«. Kao i drugi Škoti (npr. Hume pa i sâm Macpherson), Reid je pisao isključivo na engleskome. Frans Hemsterhuis (1721.–1790.), Jacobijev duhovni srodnik iz Nizozemske, pisao je sve svoje uglađene dijaloge i pisma na francuskome, pri čem je posebno zanimljivo da su njegova djela zadobila najsnažniji prijam u Njemačkoj (romantičari, uključno sa Schellingom, zacijelo zbog Jacobijeve svesrdne preporuke Hemsterhuisa).

26

Bazala, A., 1906., str. 30.

27

Porijeklo obojice otkriva nam biograf Eunapij u Βίοι φιλόσοφων καὶ σοφιστῶν. Dok Iamblikh potječe iz Khalkide u sjevernoj Syriji, Porphyrijeva je domovina Tyr, a pravo mu (feničko) ime glasi (u grčkome zapisu i liku) Μάλχος i znači »kralj« (τοῦτο δὲ δύνатаι βασιλέα λέγειν). Ime Πορφύριος »Grimizni« nadjenao mu je učitelj Longin po tome što kraljevi nose grimiz. Ako u Ἰάμβλιχος nazremo *ya-mliku* (»[El?] kraljuje«) u koje starogrčki umeće *b* na mjestu dodira *m* i *l* kao što ga umeće npr. u ἀμβλύς »slab« naprama ἀμαλός »mekan, slab«, onda imena obojice potječu iz istoga (pra)semitskoga korijena *m-l-k* »kralj(evski)« te oprimjeruju dva načina kako se za nečije ime može naći inojezična inačica. Usporedimo li to s hrvatskim latinistima, primjećujemo da je npr. Vlačićevo prezime onako *tek* izrazom polatinjeno u *Flacius* kako je Iamblikhovo ime helenizirano u Ἰάμβλιχος i Porphyrijevo u Μάλχος, a da je npr. Dragišićevo prezime onako *značenjski prevedeno* na latinski *Benignus* kao Porphyrijevo Μάλχος na grčki Πορφύριος. Oba načina u jednakoj mjeri zakrivaju izvorno narodno ime koliko ga i potvrđuju, stoga u obama slučajevima »biografsko istraživanje« jedino daje konačan odgovor.

28

Na tima trima jezicima pisalo se je u raznim dobima i međusobno veoma udaljenim krajevima, primjerice, sanskrt od brahmanskoga mislioca Yājñavalkye iz današnjega sjevernoga Bihara (8. ili 7. st. pr. Khr.), preko buddhističkoga filozofa Nāgārjune iz Āndhre (vjerojatno 2./3. st. po Khr.), do đinističkoga polihistora Hemačandre iz Gujarāta (11. na 12. st.), latinski od Augustina u sjevernoj Africi do Spinoze u Nizozemskoj, ili arapski od Avicenne iz Sogdiane i al-Gazālīja iz istočne Perzije do Averroësa i židovskoga mislioca Maimonida iz španjolske Córdoba. Za potonje usp. Bučan, D., 2009.

29

Salomon Maimon (1753.–1800.), samouk i darovit pokantovski skeptik i sudionik ranih pokantovskih rasprava, kojemu se Fichte što otvoreno što potajice divio, rodod je iz mjesta Žukaū Barok blizu Mira u današnjoj Bjelorusiji, tadašnjoj Velikoj Kneževini Litvi (Maimon, S., 1911., str. 74). Osim toga, zabavno

Osim toga, u Njemačkoj 17. i 18. stoljeća rabio se je francuski barem u jednakoj mjeri u kojoj se je u hrvatskim krajevima uz Jadran od renesanse služilo talijanskim. Nekakav osjećaj kulturnoga zaostajanja za »Zapadnom Europom«, a naročito za uglađenom Francuskom, navodio je Nijemce u snažnu nacionalnu romantiku od kraja 18. stoljeća, pa i u suparništvo s Francuskom, sve do izmirenja u drugoj polovici 20. stoljeća. Bez obzira na to, vrijedi uočiti da je osjetan dio njemačke filozofije napisan na francuskome (pa i glavna Leibnizova djela), kao i da se je ona tijekom još duljega razdoblja pisala na latinski. Na latinskome je, primjerice, sustavotvoran niz Wolffovih djela, a i neka Kantova, kao prijelomno kritička inauguralna disertacija *De mundi intelligibilis atque sensibilis forma et principiis* (1770.). Još je 1830. takav romantik kao Schopenhauer objavio *Theoria colorum physiologica*, latinsku preradu svojega ranijega njemačkoga djela o bojama.

Vratimo li se našem pojmu, možemo sada istaći ono što zapravo najviše razlikuje hrvatsku filozofiju od njemačke, francuske ili engleske, i što za sobom povlači izostanak filozofijskih djela pisanih na hrvatskome, a kao takvo može dati povoda smutnji čak i među dobrohotnim istraživačima. To je dugovjeki izostanak samostalnih najviših kulturnih ustanova kakva su europska sveučilišta i akademije – ustanova koje bi omogućavale, njegovale i razvijale, ne samo izraz na međunarodnome latinskome jeziku i međunarodne teme nego i na standardiziranome hrvatskome jeziku i domaće teme. Takve ustanove omogućavaju da se u nekoj sredini prenosi postignuta kulturna, znanstvena i misaona razina na mlađe naraštaje, a time omogućavaju kulturni kontinuitet i identitet. Bez takvih ustanova hrvatski su filozofi mogli biti samo izolirane pojave raspršene diljem obrazovanoga svijeta. Tek je Marković, otac moderne hrvatske filozofije na hrvatskome jeziku, kao rektor Sveučilišta u Zagrebu, stao sabirati »poput Medejina oca« »dissecta et disjecta membra« hrvatske filozofske baštine.³⁰

Stoljećima politički razdijeljena (Mađari, Mletčani, Turci, Austrijanci i Francuzi) i k tomu ratovanjem s Turcima iscrpljivana, Hrvatska je morala na ustanove koje institucionaliziraju i vode kulturno i duhovno zajedništvo naroda čekati sve do povoljnijega spleta okolnosti u dubokome 19. stoljeću kada su osnovane *Matica hrvatska* (1842.), *Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium* (Jugoslavenska, danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) (1861.) i moderno *Sveučilište u Zagrebu* (1874.). Da nismo izgubili narodnu vladarsku lozu i dio samobitnosti već krajem 11. stoljeća, okolnosti bi vjerojatno bile drugačije. Ovako je stranim središtima moći odgovaralo da narodu kojim vladaju nedostaje prostorna cjelovitost te samosvjesno duhovno zajedništvo institucionalizirano u sveučilištima i akademijama, da im prema tome služi, dokle god je potrebno, kao granični obrambeni pojas kršćanske Europe (»antemurale christianitatis«), a da sâm bude usmjeren (osuđen) na kulturna središta *izvan Hrvatske*. Takvo su stanje donekle ispravljali i zato nam mnogo vrijedili crkvene ustanove i redovi: benediktinci još od doba narodnih vladara, zagrebački kaptol (sa svojom katedralnom školom), zatim dominikanci (zadarsko sveučilište, *studium generale*, od 1396.), franjevci (osobito u Bosni), pavlini (osobito u Lepoglavi) i isusovci (*Neoacademia Zagradiensis* od 1669.).

Zbog svega toga iskustva, moramo i danas biti osjetljivi kada se ugrožavaju ustanove koje nose znanosti i visoku naobrazbu u Hrvatskoj jer takva politika ne odražava potrebe i interese zemlje i ne omogućuje održanje vlastite tradicije ni njena kontinuiteta, kao ni stvaranje vlastite strategije razvoja znanosti, naobrazbe i zemlje kao cjeline.

Što se tiče samoga imena *hrvatske filozofije*, ono bi se moglo u skladu s hrvatskom humanističkom navadom preodjenuti u *philosophia Illyrica* za latinski, odnosno s književnojezičnom navadom u *slovinsko mudroslovlje* za hrvatski.³¹ Dugi se je niz stoljeća latinskim *Illyricus* prevodilo *slovinski* u značenju gore opisanoga hrvatskoga književnoga jezika. To je u skladu s (humanističkim) načelom po kojem se – kad god je to moguće – za latinska imena svih naroda i jezika Europe uzimaju imena starosjedilaca njihovih postojbina za klasične antike. Odatle uvriježena poraba latinskoga *lingua gallica* za francuski, *lusitana* za portugalski, *germanica* za njemački, itd.³² Zato i prva slovnica koja opisuje hrvatski jezik, naime Kašićeva iz 1604., nosi naslov *Institutiones linguae Illyricae*, a u njoj na jednome primjeru treće vrste pridjeva – »Nomen Gentile, quod gentem, vel nationem indicat« – jasno stoje u jednadžbi na hrvatskoj strani *slovinski*, a na latinskoj *Illyricus*.³³ Sva tri imena – *Illyricus* (odakle hrv. *ilirski*), *slovinski* i *hrvatski* (odakle lat. *Croaticus*)³⁴ – znala su se među Hrvatima naizmjenično rabiti za hrvatski narod i njegov jezik – redom: u maniri humanizma, ćirilometodske tradicije i tradicije usmene književnosti (i političke zajednice, npr. pop Martinac). To su tri konstitutivne sastavnice hrvatskoga književnoga jezika: latinski, staroslovenski i jezik usmene književnosti. Zato se sva ta imena nas tiču, nama pripadaju.

Tko sumnja nije li takva poraba ograničena samo na klasički učeno humanističko-renesansno doba, može se u Kašićevoj latinskoj posveti Vicencu Kosoviću, biskupu korčulanskomu, osvjedočiti da njegov narodu omiljeli *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756.) »titulum gerit *Sermocinatio jucunda gentis Illyricae*«. ³⁵ Osim toga, može se prisjetiti da su samo Hrvati u hrvatskome narodnome preporodu nazivali svoj jezik »ilirskim«, a sebe »Ilirima«, osobito u ključnim godinama pokreta (1836.–1842.), i pritom su baš oni druge zvali u »kolo ilirsko«. ³⁶ U tome je duhu, pa i uvjerenju da su Slaveni u Hrvatskoj

je spomenuti da je Kant vjerovao da svojim podrijetlom vuče škotske korijene, makar je takvo rodoslovlje i do danas ostalo sporno.

30

Nav. prema pretisku: Marković, F., 1975., str. 260.

31

Ni starogrčku inačicu ne bi bilo teško pronaći. Po Laertijevu i općedoksografskome uzoru, ona bi glasila ἡ τῶν Ἰλλυρίων φιλοσοφία ili ἡ φιλοσοφία Ἰλλυρικὴ, a želimo li iz nekoga razloga radije da je filozofija »u« nekome kraju nego »nečija«, glasila bi ἡ φιλοσοφία ἐν Ἰλλυρίῳ ili ἐν Ἰλλυρίᾳ.

32

Uostalom, zato se Camoësov portugalski nacionalni ep naziva *Os Lusíadas* »Luzitan-cik«. *Luzitanizmom*, *galicizmom*, odn. *germanizmom* nazivamo izraz ili jezično obilježje preuzeto iz portugalskoga, francuskoga, odn. njemačkoga. Doduše, *Illyricus* jest nešto preširok pridjev za nas, kao i *slovinski*, no oba su se posve uobičajila (usp. i *Slovinje* [danas *Slavonija*], kraj na koji se najkasnije proteglo hrvatsko ime). Zbog slične se je nevolje s lat. *Scotus* kad bi trebalo obuhvatiti i Irce, Johannes Eriugena i prozvao *Eriugena* »rođen u Ériu« (*Ériu* na staroirskome znači »Irsko«). No budući da je kasnije u Franačkoj (nakon 9.

st.) bilo onih koji nisu znali staroirski, umetnuli su mu usred imena *Johannes Eriugena* još i narodnik *Scotus*. Slično kao Eriugena, u nas je Matija Vlačić redovitim dodatkom »Illyricus« uz »Matthias Flacius« naznačivao da je Hrvat!

33

Nav. prema pretisku: Kašić, B., 2002., str. 87 (1. knj., 3. dio, 1. pogl.).

34

A pored njih i *Dalmat(ic)us* (u Fausta Vrančića; odakle hrv. *dalmatinski*), pa i *bosanski* (u Kašića).

35

Nav. prema pretisku: Kačić Miošić, A., 1964., str. 4.

36

To jasno čitamo u Proglasima za *Danicu* i *Ilirske novine* Ljudevita Gaja: 1) Kako se uvelo ilirsko ime za pokret u Proglasu 5. 12. 1835.: »... zato smo nakanili sve posebne ili jednostrane, pravoj domorodskoj ljubavi i slogi protivne naslove s našim starim, i u dogodovščini glasovitim, obćinskim imenom zaměniti. [...] svim južnim Slavjanom obćinskim imenom.«; 2) što znači »ilirsko kolo« u Proglasu 23. 11. 1839.: »Mogli su pravi domorodci do sada viděti, da mi nećinimo nika-

autohtoni kao Iliri, grčki »Ilir« Dimitrija Demeter napisao najuspjeliju hrvatsku preporodnu romantičarsku dramu *Teuta* (1844.), u kojoj osim nesretno zaljubljenih – ilirske kraljice i njena zapovjednika Dimitra Hvaranina (Grka?) – svi Iliri nose slavenska, hrvatska imena.

Uopćenju našega pitanja s početka možemo ovdje na kraju ovako odgovoriti. Pojmovi kakvi su *grčka filozofija*, *latinska* i *arapska* kulturnopovijesni su pojmovi posebne povijesne znanosti o filozofiji i prvenstveno označuju *jezične cjeline*, dok su pojmovi kao *francuska filozofija*, *njemačka*, *talijanska* ili *hrvatska* kulturnopovijesni pojmovi iste te znanosti koji prvenstveno označuju *narodne cjeline*. Moguć je i obrnut slučaj, primjerice, ako se grčka filozofija uzima kao narodna (do hellēnizma) ili ako se Nijemac Leibniz ili Nizozemac Hemsterhuis – jer su pisali na francuskome – uvrste i u francusku filozofiju. U tome smislu pojmu hrvatske filozofije pripadaju, uz filozofe koji u novije vrijeme pišu hrvatski, i hrvatski filozofi latinskoga izraza jer su upravo u njima, recimo to na kraju, *mediteranski korijeni hrvatske filozofije*.

Navođena literatura

Barišić, Pavo, 2000., »Povijest filozofije između nacionalnoga i regionalnoga značenja«, u: Barišić, Pavo (gl. ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Zagreb: Institut za filozofiju, str. 33–47.

Bazala, Albert, 1906., *Povjest filozofije. Svezak I. – Povjest narodne filozofije grčke*, Zagreb: Matica hrvatska.

Brozović, Dalibor, 2003., »Hrvatski književni jezik. Stanje i razvoj«, u: Golub, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. – Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, str. 433–449.

Bučan, Danijel, 2009., *Kako je filozofija govorila arapski?*, Zagreb: Demetra.

Dadić, Žarko, 2010., »O uporabi hrvatskog oblika prezimena znanstvenika i filozofa Patričija«, *Folia onomastica Croatica* 19 (2010), str. 69–79.

Despot, Branko, 1996., »Filozofija u Hrvatskoj od osnutka Sveučilišta. Metodska skica«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43–44 (1996), str. 237–253.

Diogenes Laertius, 2008., *Vitae philosophorum* (ur. Miroslav Marcovich), Berlin: Walter de Gruyter.

Eunapius Sardianus, 1822., *Eunapii Sardiani Vitas sophistarum et fragmenta historiarum, recensuit notisque illustravit Io. Fr. Boissande, accedit annotatio Dan Wytttenbachii*, Amsterdam: Apud Petrum den Hengst et filium.

Filipović, Vladimir, 1975.A, »Predgovor, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, zadaća ovoga polugodišnjaka«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 7–10.

Filipović, Vladimir, 1975.B, »Matija Vlačić kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 21–37.

Gadamer, Hans-Georg, 1986. (²1993.), *Hermeneutik II. Wahrheit und Methode*, Tübingen: Mohr.

Guhrauer, Gottschalk Eduard, 1846., *Gottfried Wilhelm Freiherr v. Leibnitz. Eine Biographie*, Breslau: Ferdinand Hirt.

Ježić, Mislav, 1989., »Riječi i nauke predsokratovaca u mnogostoljetnoj predaji poslije Sōkrata«, u: Ježić, M., *Mišljenje i riječ o bitku u svijetu. Filozofsko-filološki ogledi*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 125–139.

Ježić, Slavko, 1944., *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća. Poviestni pregled i dokumenti*, Zagreb: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora. (V. i »Hrvatski preporod« u Ježićevoj povijesti književnosti [¹1944., ²1993.] *Hrvatska književnost – od početka do danas. 1100.–1941.*, str. 183–217.)

Kačić Miošić, Andrija, 1964., *Djela Andrije Kačića Miošića*. Priredio Tomo Matić. *Knjiga prva – Razgovor ugodni*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Kašić, Bartol, 2002., *Institutionum linguae illyricae libri duo / Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. (Pretisak.)

Katičić, Radoslav, 1997., »Jezik i pismenost«, u: Supićić, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – Kultura, znanost i umjetnost. Svezak I. – Srednji vijek (VII–XII. stoljeće) – Rano doba hrvatske kulture*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, AGM, str. 339–369.

Katičić, Radoslav, 1998. (2007.), *Litterarum studia: književnost i naobrazba ranoga hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb: Matica hrvatska.

Katičić, Radoslav, 2013., *Hrvatski jezik*, Zagreb: Školska knjiga.

Knežević, Anto, 1988., *Filozofija i slavenski jezici*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Knežević, Anto, 1991., *Najstarije slavensko filozofsko nazivlje*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Maimon, Salomon, 1911., *Salomon Maimons Lebensgeschichte. Mit einer Einleitung und mit Anmerkungen neu herausgegeben von Dr. Jakob Fromer*, München: Georg Müller.

Marković, Franjo pl., 1975., *Filosofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.*, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1–2 (1975), str. 255–279. (Pretisak.)

Martinović, Ivica, 2009., »Latinski i latinisti u XIX. stoljeću«, u: Ježić, Mislav (gl. ur.), *Hrvatska i Europa – Kultura, znanost i umjetnost. Svezak IV. – Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, str. 285–303.

Matasović, Ranko, 2008., *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.

Pažanin, Ante, »Bitne pretpostavke suvremenog razumijevanja europske filozofije i hrvatske kulturne baštine«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 39–40 (1994), str. 331–348.

Posavac, Zlatko (ur.), 1992., *Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, (Urednik je zbornik popratio uvodnom raspravom »Uskraćivanje prava na povijest hrvatske filozofije«, str. 7–31.)

Veljak, Lino, 2000., »O metodi istraživanja nacionalne filozofijske baštine«, u: Barišić, Pavo (gl. ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Zagreb: Institut za filozofiju, str. 61–68.

Vratović, Vladimir, 2003., *Hrvatski latinizam u XVIII. stoljeću*, u: Golub, Ivan (ur.), *Hrvatska i Europa – Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. – Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII. stoljeće)*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, str. 565–575.

kove razlike, što se tiče bratinske ljubavi između *Horvatah, Srbah, Vendah, Slavonacah, Dalmatinah, Bošnjakah* itd., već da sve uskup pozivamo u jedno kolo *ilirsko*.«; 3) na koncu i svijest da je zadnja crta obrane porabe ilirskoga imena u učenome humanističkome običaju kojemu ni jugoslavensko ime ne može biti zamjena (isti Proglas): »Kad mi stare *Velike Ilirije* stanovnici nebi imali nikakvoga drugoga razloga za nas, već samo svevrēmno učeno upotrebljavanje klasičkoga imena, tako bi jur jačji bili, nego li su naši protivnici koji neimaju opet ništa za utemeljiti svoga gorka nasrnutja proti slozi osim svoje lukavštine i zle volje. [...] *Jugoslavjani* se pako u svētu učenome zvati nipošto nemožemo, ovaj bo naziv vazda stoji u nekom razmjeru, po kojem

stoprv svoje znamenovanje dobiva, i *Kozaci* su prama sjevnojoj bratji svojoj *Jugoslaveni*.« (nav. prema Ježić, S., 1944., str. 189, 193 i 195). Zrelo objašnjenje značenja ilirskoga pokreta sabrao je Slavko Ježić, naš povjesničar ilirizma i cijele hrvatske književnosti, u ovim riječima (Ježić, S., 1944., str. 76): »A išao je [ilirski pokret], kao logični nastavak cijelog hrvatskog preporodnog gibanja, u prvom redu za očuvanjem hrvatske individualnosti i samostalnosti protiv presizanja Mađžara (a onda i Beča), za njegovanjem hrvatskoga jezika i književnosti, te za ujedinjenjem svih hrvatskih zemalja. Kasnije, dakako, mogla je ta ujedinjena Hrvatska (možda i pod ilirskim imenom) postati *centripetalna* sila za ostale južne Slavene, u okviru Austrije ili izvan nje.«

Zenko, Franjo, 1984., »Kant u hrvatskoj filozofiji«, *Godišnjak za povijest filozofije* 2 (2/1984), str. 157–187.

Zenko, F., 2000., »Problem nacionalne filozofije«, u: Barišić, Pavo (gl. ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Zagreb: Institut za filozofiju, str. 23–32.

Zenko, F., 2007., »Ideja hrvatske nacionalne filozofije u 20. stoljeću«, u: *Hrvatska filozofija*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 9–25.

Internetski izvori

<http://www.sveti-jeronim.org/hrvatske-ustanove-sv-jeronima-u-rimu/> (stranica Papinskoga hrvatskoga zavoda sv. Jeronima, pristupljeno 10. rujna 2015.)

Ljudevit Fran Ježić

Über den Begriff der kroatischen Philosophie

Zusammenfassung

Im Aufsatz wird von Neuem versucht, zu verdeutlichen, warum der Begriff der kroatischen Philosophie zwar umstritten sein mag, in welchem Sinn er das jedoch nicht ist. Er kann nämlich nicht rein philosophisch begründet werden, weil es für die Philosophie unwesentlich ist, welchem Volk oder Nation jemand angehört, und allein wesentlich ist, dass und wie er philosophiert. Deshalb sind Begriffe wie französische oder deutsche Philosophie in gleichem Masse umstritten wie der Begriff der kroatischen Philosophie. Aufgrund der Unterscheidung zwischen den Ebenen der wissenschaftlichen Beschäftigung mit dem philosophischen Erbe – die mit der Arbeit der antiken Biographen, Doxographen, Ausleger der philosophischen Systeme (αἰρέσεις) und Verfasser der Geschichte der philosophischen Lehrer-Schüler-Linien (διαδοχαί) zu vergleichen ist – auf der einen Seite, und dem Philosophieren selbst auf der anderen Seite, können wir unseren Begriffen von „nationalen Philosophien“ eine angemessene Stellung innerhalb der kulturgeschichtlichen Studien zuweisen, zu denen auch die nationalen Literatur- oder Kunstgeschichte gehört. Endlich wird vom Gesichtspunkt der vielschichtigen und vielsprachigen kroatischen Kultur klar, warum die kroatischen Philosophen in lateinischer Sprache, sowie die neueren philosophischen Autoren in kroatischer Sprache, dem Begriff der kroatischen Philosophie oder (nach dem damals üblichen humanistischen Gebrauch) „philosophiae Illyricae“ angehören.

Schlüsserwörter

nationale Philosophie, kroatische Philosophie, griechische Philosophie, deutsche Philosophie, kroatische Latinisten, kroatische Kultur, kroatische Sprache, lateinische Sprache, *lingua Illyrica*